

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РІЗНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

О.В. ЧАСНІКОВА

Україна, м.Луганськ, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти

Модернізація сучасної освіти обумовила необхідність зміни традиційних способів та характеру діяльності педагога, яка стає дедалі більш варіативною та різноманітною, значущою для суспільства. Залежно від запитів суспільства до вчителя, змінюється й розуміння його професійної компетентності. До недавнього часу феномен компетентності частіше пов'язувався саме зі сферою професійної освіти, адже особливістю професійної компетентності є те, що вона має унормовану сферу застосування, усталені зразки результатів діяльності та вимоги до їх якості.

Суспільно значущим є те, що особистість учителя значною мірою впливає на розвиток особистості учня. Учитель був і лишається головною фігурою педагогічного процесу. Він виховує учнів в першу чергу особистим прикладом. Завдяки спілкуванню з учнями вчитель виховує їх не тільки словом, а й всіма якостями своєї особистості”.

До проблеми визначення професійної компетентності вчителя у різні часи звертались учені В. Введенський, Н. Волкова, Є. Вяземський, І. Зязюн, Л. Карпова, А. Кузьмінський, А. Соколова, Т. Сорочан, В. Саюк, В. Сластьонін, І. Ісаєв, Г. Яворська.

За висловом І. Зязюна, призначення вчителя – бути ланкою у передаванні суспільного досвіду, сприяти соціальному прогресові. Під час навчання педагог передає пізнавальний досвід, допомагаючи дітям опанувати знаряддя праці – трудовий, організовуючи взаємини у процесі діяльності людини – моральний [1, с. 10-11].

У дослідженні А. Соколової, яка спиралась на досвід професійної підготовки вчителя в системі педагогічної освіти Англії і Шотландії, доведено роль та функції сучасного професійного вчителя, багатогранність його діяльності. А саме: учитель одночасно виступає як учитель-керівник (керування процесом навчання); учитель-спостерігач (здібність учителя досконально розпізнати вміння взаємодіяти, поведінку і реакцію студентів); учитель-діагност (виявлення сильних і слабких сторін у студентів, продумане використання програм, що співвідносяться зі здібностями студентів); учитель-наставник (визначення мети і цілі навчання відповідно до змісту навчального

плану й навчальних програм); учитель-організатор (організація навчального процесу, що визначається рамками навчального плану); учитель-ініціатор (вибір відповідного навчального матеріалу, теми, плану уроку, індивідуальної програми); учитель-методист (посередник між окремим студентом і групою); учитель-мотиватор (підтримання інтересу до навчання); учитель-консультант (навчальні, особисті, соціальні й емоційні питання та проблеми); учитель-експерт (оцінювання здібностей студентів у досягненні результатів і прогресу в навчанні) [2, с. 9].

А. Кузьмінський важливою інтегративною характеристикою фахівця-педагога вважає саме компетентність (знання, обізнаність, авторитет у педагогічній галузі) [3, с. 277]. На думку Г. Яворської, “педагог сприймає професійну діяльність спочатку як нормативно-схвалений спосіб діяльності, який він поступово засвоює, перетворюючи його на індивідуальний стиль роботи” [4, с. 180]. Ми висловимо власне бачення стосовно конкретизації умінь, необхідних учителю. Вважаємо, що вчитель повинен вміти: успішно вирішувати власні життєві проблеми, проявляти ініціативу, самостійність і відповідальність; зв’язувати матеріал, що вивчається, з повсякденним життям та з інтересами учнів; планувати урок з використанням різноманітних форм і методів навчання; використовувати при обговоренні питань досвід, набутий учнями раніше; запрошувати експертів і спеціалістів для обговорення з учнями тих питань, у яких вони недостатньо компетентні; демонструвати учням рольові моделі на прикладі реальних людей (діячів, фактів, ситуацій тощо); оцінювати досягнення учнів не тільки шляхом виставлення оцінки, а й змістовною характеристикою.

Поряд з поняттям “педагогічна компетентність” учені часто використовують поняття “педагогічна майстерність”. Взаємозв’язок цих понять визначають В. Сластьонін та І. Ісаєв. Досліджуючи педагогічну спадщину А. Макаренка, учені тлумачать співвідношення професійної компетентності й педагогічної майстерності, і зауважують, що у свій час видатний педагог дав вичерпну відповідь щодо цієї проблеми. Відкидаючи твердження про те, що педагогічна майстерність визначається природним талантом педагога, А. Макаренко показав її обумовленість рівнем професійної компетентності. Педагогічна компетентність, основана на вмінні, кваліфікації, на думку вчених, це – знання виховного процесу, вміння його побудувати, привести у дію. У той же час, наголошують В. Сластьонін та І. Ісаєв, часто педагогічну компетентність зводять до умінь і навичок педагогічної техніки, хоча ці вміння лише один із компонентів майстерності, що проявляється зовні.

Ми погоджуємось з М. Елькіним щодо визначення професійної компетентності як проміжного етапу до професійної майстерності, метою якого для кожного конкретного

учня (студента, працівника закладу освіти) є набуття тих знань, умінь, навичок, якостей, яких йому бракує для досягнення необхідного рівня досконалості в обраній галузі навчання або діяльності [5, с. 173].

Таким чином, теоретичний аналіз різних підходів щодо розуміння сутності професійної компетентності дозволяє зробити висновок про те, що її необхідно розглядати в процесуальному аспекті, характеризувати через діяльність і враховувати її діалектичний характер. Професійна компетентність набувається на основі досвіду діяльності, який не зводиться до набору знань та умінь. Бути компетентним означає мати конкретні повноваження, опанувати цінності, знання та способи діяльності, необхідні для виконання цих повноважень.

Загальновизнано, що вчителю має бути притаманна здатність до професійного та особистісного розвитку, бажання підвищувати професійну компетентність. Сьогодні обґрунтована позиція учителя – фасилітатора (від англ. facilitate – полегшувати). Такий учитель як вихователь намагається якнайбільше надати можливостей для активної самостійної, діяльності учнів – пізнавальної, трудової, соціальної тощо.

Професійна компетентність учителя реалізується на різних рівнях. Найчастіше виділяють ключові та операціональні компетентності; фаховий – компетентність конкретної спеціальності; конкретний – компетентність окремого педагога. Передусім підкреслимо, що слід розрізняти ключові чи базові компетентності спеціаліста (вчителя) та ключові компетентності учня. На нашу думку, поняття “базові компетентності вчителя” ближче до категорії професіоналізму, а учнів – до життєвої компетентності. Професійна компетентність педагога безпосередньо проявляється на рівні конкретної спеціальності. Професійна діяльність учителя-предметника реалізується як процес прямої або непрямої (опосередкованої) взаємодії з учнем. Організаційно ця взаємодія забезпечується завдяки педагогічним або методичним знанням, умінням і здібностям вчителя, а одним із змістовних елементів взаємодії є предметні знання і вміння вчителя.

Основою сучасних наукових підходів до визначення професійної компетентності педагога є розкриття її структури, сутності складових компонентів. А. Маркова виокремила такі види професійної компетентності: спеціальна компетентність (володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток); соціальна компетентність (володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці); особистісна компетентність

(володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості); індивідуальна компетентність (володіння прийомами саморегуляції і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, непадвладність професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю). Вчена вважає, що сформованість названих вище видів компетентності означає зрілість людини в професійній діяльності, у професійному спілкуванні, у становленні особистості професіонала, його індивідуальності [6, с. 34]. Н. Кузьміна, робить акцент на психологічній складовій, і виділяє у складі професійно-педагогічної компетентності, крім спеціальної і професійної, компетентності з предмета, що викладається, методичну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну, аутопсихологічну компетентності [7, с. 90].

Взаємозв'язок методичного і предметного компонентів: проявляється таким чином: відсутність, несформованість одного з компонентів у тій чи іншій мірі руйнує педагогічну діяльність, навчально-виховний процес у цілому; сформованість предметних (наукових) знань і умінь автоматично не забезпечує формування методичної майстерності вчителя; у реальності між предметною та педагогічною підготовкою можуть існувати певні суперечності: індивід може мати блискучі знання в галузі конкретної наукової дисципліни, але не вміти навчати цим знанням інших і навпаки; при підготовці вчителя-предметника методичні знання та вміння можна сформувати тільки за наявності певного рівня предметних знань і умінь тощо.

Професійна компетентність не може обмежуватись ґрунтовними знаннями з предмета. Слід розрізняти поняття “професіоналізм” і “професіоналізм знань”. Професіоналізм знань є підґрунтям формування професіоналізму в цілому, основою цілісної системи професіоналізму педагогічної діяльності. Його своєрідність полягає в тому, що знання вчителем лише свого предмета не є його основним достоїнством. Професіоналізм знань характеризується високим рівнем компетентності в галузі методологічних, теоретичних, зокрема, психолого-педагогічних, методичних та технологічних знань.

Для вирішення проблеми підвищення загального рівня професійної компетентності вчителя, в першу чергу, слід звернути увагу на проблему вимірювання її рівнів. Дослідниця С. Сисоєва пропонує створення методик визначення сталих та універсальних умінь, необхідних для кожної професії, у кожній економічній системі, та умінь більш конкретних, які відповідають певному етапу розвитку технологій та орієнтовані на обрану професію, економічну (господарську) галузь. Вона додає, що за

умов високої мобільності працівників та ситуацій, коли постійно змінюється зміст праці, спеціалісти з Європейського Союзу теж дійшли висновку: високий ступінь спеціалізації не відповідає потребам більшості працівників і працедавців [8, с. 159].

Отже, у контексті європейських тенденцій розвитку освіти професійні компетентності визнаються важливими для опису кваліфікацій (ступенів) і побудови навчальних планів і програм для обох рівнів вищої освіти на відміну від ключових (універсальних) компетентностей, які надають професійним профілям можливості до зміни та адаптації.

Аналіз наукових праць свідчить, що проблема формування та розвитку професійної компетентності вчителя є сьогодні вельми актуальною й активно обговорюється серед науковців, у педагогічній спільноті. Частіше під професійною компетентністю вчителя розуміють сукупність різнобічних знань і практичних навичок, які допомагають успішно виконувати педагогічну діяльність. Більшою мірою професійна компетентність реалізується в навчально-виховному процесі з предмета, який викладає вчитель; що передбачає забезпечення вчителем його варіативності, оптимізації та ефективності. Важливим вважається усвідомлення вчителем своєї ролі в навчанні та вихованні учнів, розвиток ним вроджених здібностей до співпраці з іншими людьми в поєднанні з належними моральними якостями, наявність відповідних ціннісних орієнтацій і мотивів діяльності.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – мистецтво навчальної і виховної дії [Текст] / Зязюн І. А. // Гуманітарні науки : наук.-практ. журн. – 2002. – № 1. – С. 6–14.
2. Соколова А. В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. В. Соколова. – Одеса, 2009. – 22 с.
3. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Кузьмінський Анатолій Іванович. – К., 2003. – 443 с.
4. Яворська Г. Х. Педагогіка для працівників [Текст] / Г. Х. Яворська. – К. : Знання, 2004. – 335 с.
5. Елькін М. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Елькін Марк Веніамінович. – Бердянськ, 2004. – 199 с.
6. Маркова А. Психологія професіоналізму [Текст] / А. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
7. Кузьміна Н. В. Основание фундаментальной и синегретической акмеологии / Кузьміна Н. В., Пожарский С. Д. // Акмеологія – наука ХХІ століття : [міжнар. наук.-практ. конф., зб. матеріалів] / ред. кол. : З. Сіверс, Е. Белкіна, Г. Данилова та ін. – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. – Розд. 1. – С. 14–51.
8. Сисоєва С. О. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко; Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України, Київський університет ім. Бориса Грінченка. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 344 с.